

УДК 343.131

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗСЛІДУВАННІ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Віктор САНДУЛ,

аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики
Університету державної фіскальної служби України

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано історичний розвиток обчислювальної техніки, розкриті основні напрями використання інформаційних технологій у діяльності слідчого працівника. Визначено перспективи застосування інформаційних технологій під час роботи слідчого працівника в контексті реалізації Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: інформаційні технології, розслідування, кримінальне процесуальне законодавство, військові кримінальні правопорушення, слідчі.

THE ROLE OF INFORMATION TECHNOLOGIES AT THE INVESTIGATION OF MILITARY CRIMINAL LEGAL DEFENSE

Viktor SANDUL,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Criminalistic
of University of the State Fiscal Service of Ukraine

SUMMARY

The historical development of computer technology is analyzed in the article, the main directions of the use of information technology in the work of the investigator are disclosed. The prospects of using information technologies during the work of an investigator in the context of the implementation of the Criminal Procedure Code of Ukraine are determined.

Key words: information technologies, investigation, criminal procedural law, military criminal offenses, investigators.

Постановка проблеми. Протягом останнього двадцятиріччя у світі триває процес формування інформаційного суспільства, а тому все більше розвиваються обчислювальні й інформаційні мережі – унікальний симбіоз комп'ютерів і комунікацій. Із кожним днем активніше розвиваються сучасні інформаційні технології і в Україні. Людська цивілізація на межі тисячоліть вступила в еру інформації. Світовою системою комп'ютерних комунікацій щодня користуються сотні мільйонів людей. Це дає нові можливості для розвитку національної культури, освіти, науки й економіки. Але поширення інформаційних технологій має і негативний аспект, адже відкриває шлях до антисоціальної та злочинної поведінки. Комп'ютерні системи містять у собі нові, дуже глибокі можливості для невідомих раніше правопорушень, а також для скоєння традиційних злочинів, але нетрадиційними засобами [1, с. 8]. Саме тому оперативність і ефективність застосування положень Кримінального процесуального кодексу України неможливі без застосування сучасних інформаційних технологій і автоматизованих баз даних, заволодіння якими – справа часу. Технічне забезпечення працівників слідства є актуальним у наш час, а його застосування має відповідати законодавству України. Зрозуміло, що однією з умов підвищення рівня протидії злочинності є використання сучасних досягнень засобів технічного прогресу, які в останні роки зробили прорив у сфері інформаційних технологій.

Актуальність теми дослідження. Кожне правопорушення, як і будь-яке інше явище об'єктивної дійсності, індивідуальне й неповторне, тому його розслідування відрізняється специфічними індивідуальними рисами. Але в кожному військовому правопорушенні та способах розслідування трапляються ознаки, що повторюються. Саме ці ознаки є основою для визначення й розроблення типових прийомів досудового розслідування як у цілому,

так і щодо подібних за криміналістичною характеристикою військових правопорушень. Розслідування військових кримінальних правопорушень – одна з форм боротьби за зміцнення військової дисципліни й правопорядку в Збройних Силах та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України. Воно покликано забезпечувати швидке й повне розкриття кожного вчиненого військового правопорушення, викриття винних і правильне застосування закону до них, установлення завданої правопорушенням шкоди й уживання заходів щодо його ліквідації.

Стан дослідження. Дослідженню питання використання інформаційних технологій у криміналістиці присвятили свої наукові праці як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: Р. Белкін, В. Бахін, В. Бірюков, В. Гончаренко, Г. Власова, В. Галаган, А. Іщенко, Р. Каложний, Н. Клименко, В. Кузьмичов, Є. Лук'янчиков, О. Рибальський, М. Салтєвський, С. Чернявський, В. Хахановський, П. Цимбал, В. Шепітько.

Інформатизація соціального середовища призвела до «технологізації» криміналістики, розроблення і впровадження інформаційних, цифрових, телекомунікаційних технологій. Інформаційні технології – нова категорія криміналістики, що претендує на належне місце в її структурі. Використання технологічного підходу здійснюється не лише в криміналістичній техніці, а й у криміналістичній тактиці й методиці (технології провадження окремих слідчих дій, слідчі або криміналістичні технології) [2, с. 57–58].

Метою й завданням статті є дослідження ролі та значення інформаційних технологій у процесі розслідування військових кримінальних правопорушень на сучасному етапі розвитку цивілізації.

Виклад основного матеріалу. Інформаційні технології – це сукупність методів, інформаційних процесів із використанням засобів обчислювальної техніки, що забез-

печують високу швидкість оброблення даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування [3].

Історія інформаційних технологій почалася задовго до появи в XX столітті інформатики як сучасної дисципліни. Ця історія бере початок від винаходів механічних обчислювальних машин і математичних теорій і веде до сучасних концепцій і комп'ютерів. Тому необхідно зазирнути в історію розвитку обчислювальної техніки, що привела до великого розвитку інформаційних технологій, і згадати хід подій.

У 87 р. до н. е. у Греції був виготовлений «антикітерський механізм» – механічний пристрій на базі зубчастих передач, що був спеціалізованим астрономічним обчислювачем. Обчислення виконувалися з'єднанням понад 30 бронзових коліщат і кількох циферблатів; для обчислення місячних фаз використовувалася диференціальна передача, винахід якої дослідники довгий час датували строком не раніше XVI століття.

Із відходом античності навички створення таких пристроїв були забуті. Знадобилося близько 1500 років, щоб люди знову навчилися створювати схожі за складністю механізми.

Леонардо да Вінчі в 1492 р. в одному зі своїх щоденників намалював ескіз 13-розрядного підсумовувального пристрою з десятизубними кільцями. Пристрій, що працює на базі цих креслень, було створено лише у XX столітті, що підтвердило реальність проекту Леонардо да Вінчі.

Вільгельм Шикард, професор університету Тюбінгена, розробив у 1623 р. пристрій на основі зубчастих коліс для додавання та віднімання 6-розрядних десяткових чисел. Невідомо, чи був пристрій збудований за життя винахідника. 1960 р. він був відтворений і був цілком працездатним, а через сім років Річардом Деламайном було створено кругову логарифмічну лінійку.

У 1642 р. Блез Паскаль представив «Паскаліну» – перший реально здійснений і такий, що отримав широку популярність, механічний цифровий обчислювальний пристрій. Прототип приладу додавав і віднімав п'ятирозрядні десяткові числа. Паскаль виготовив понад десять таких обчислювачів, причому останні моделі оперували числами з вісьмома десятковими розрядами.

Відомий німецький філософ і математик Готфрід Вільгельм Лейбніц у 1673 р. створив механічний калькулятор, який за допомогою двійкової системи числення виконував множення, ділення, додавання й віднімання. Двійкова система числення – базова в усіх сучасних комп'ютерах, а що стосується іншого німецького математика й астронома Христіана Людвіга Герстена, то в 1723 р. на основі робіт Вільгельма Лейбніца він створив арифметичну машину. Машина розраховувала частку та кількість послідовних операцій додавання під час множення чисел. Крім того, у ній була передбачена можливість контролю за правильністю введення даних.

У 1786 р. німецький військовий інженер Іоган Мюллер висунув ідею «різницевої машини» – спеціалізованого калькулятора для табулювання логарифмів, що обчислюються методом різниці. Калькулятор, побудований на ступінчастих валиках Лейбніца, вийшов досить невеликим (13 см у висоту і 30 см у діаметрі), але при цьому міг виконувати чотири арифметичні дії із 14-розрядними числами.

На початку XIX століття Жозеф Марі Жаккар збудував ткацький верстат із програмним керуванням, програма роботи якого задавалася комплектом перфокарт.

У 1820 р. вийшла у світ перша промислова серія арифмометрів. Першість належить французу Тома де Кальмару. Механічні калькулятори використовувалися до 1970-х рр., коли були витіснені електронними пристроями.

Зауважимо, що англійський математик Чарлз Беббідж у 1822 р. винайшов, але не зміг побудувати першу різницеву машину (спеціалізований арифмометр для автоматичної побудови математичних таблиць), проте першу різницеву машину на основі робіт Чарлза Беббіджа збудували брати Георг Шутц і Едвард Шутц зі Стокгольма в 1855 р.

Російський математик Пафнутій Львович Чебишов у 1876 р. створив сумувальний апарат із безперервною передачею десятків. У 1881 р. він також сконструював до нього приставку для множення та ділення (арифмометр Чебишова).

У 1884–1887 рр. Герман Холлеріт розробив електричну табулювальну систему, яка використовувалася у переписах населення США в 1890 та 1900 рр., а також у Російській імперії 1897 р.

На початку XX століття за проектом російського вченого А. Крилова було створено машину для інтегрування звичайних диференціальних рівнянь, а в 1927 р. в Массачусетському технологічному інституті була створена аналогова обчислювальна машина.

Німецький інженер Конрад Цузе побудував у 1938 р. свою першу машину, названу Z1. Це повністю механічна програмувальна цифрова машина. Модель була пробною й у практичній роботі не використовувалася. Її відновлена копія зберігається в Німецькому технічному музеї в Берліні. Того ж року Цузе почав створення машини Z2 (спочатку ці машини називались V1 і V2. Німецькою це звучить як «Fay 1» і «Fay 2»), і для того, щоб їх не плутали з однойменними ракетами, обчислювальні машини перейменували в Z1 і Z2). Однак до 1940-х рр. багато винаходів (зокрема машина Чарльза Беббіджа) були засновані на складнішій у реалізації десятковій системі. Джон Непер зауважив, що множення та ділення чисел може бути виконане додаванням і відніманням логарифмів цих чисел. Дійсні числа можуть бути представлені інтервалами довжин на лінійці, і це лягло в основу обчислень за допомогою логарифмічної лінійки, що дало змогу виконувати множення та ділення набагато швидше. Логарифмічні лінійки використовувалися кількома поколіннями інженерів та інших професіоналів до появи кишенькових калькуляторів. Інженери програми «Аполлон» відправили людей на Місяць, виконавши на логарифмічних лінійках усі обчислення, багато з яких вимагали точності в 3–4 знаки.

Під керівництвом ученого С. Лебедева в Києві в 1949 р. була створена модель першої в континентальній Європі малої електронної лічильної машини (МЕЛІМ). Вона мала універсальний арифметичний пристрій, що виконував 50 арифметичних або логічних операцій на секунду, і потужність у 25 кіловат. Перший діючий вітчизняний комп'ютер ВЕЛІМ (велика електронна лічильна машина) був побудований С. Лебедевим у 1952 р. [4].

Після винаходу інтегральної схеми розвиток комп'ютерної техніки різко прискорився. Цей емпіричний факт, виявлений у 1965 р. співзасновником компанії «Intel» Гордоном Е. Муром, назвали «Законом Мура». Так само стрімко відбувається й процес мініатюризації комп'ютерів. Перші електронно-обчислювальні машини (наприклад, такі, як створений у 1946 р. ENIAC) були величезними пристроями, що важили тонни, займали цілі кімнати й вимагали великої кількості обслуговуючого персоналу для успішного функціонування. Вони були настільки дорогі, що їх могли дозволити собі тільки уряди та великі дослідницькі організації, і уявлялися настільки екзотичними, що здавалося, ніби невелика кількість таких систем зможе задовольнити будь-які майбутні потреби. Сучасні ж комп'ютери набагато потужніші, компактніші й дешевші [5].

Узагальнюючи історію обчислювальної техніки, можна зробити висновок, що це літопис прагнення та досягнень

людини у створенні швидких, маленьких і продуктивних обчислювальних приладів.

Актуальність використання інформаційних технологій зростає у зв'язку з інтенсивним упровадженням у діяльність правоохоронних органів засобів комп'ютерної техніки. Цей процес впливає на організацію розслідування військових кримінальних правопорушень, на методичне забезпечення працівників. Очевидно, що однією з важливих умов підвищення рівня протидії злочинності є широке використання сучасних досягнень науково-технічного прогресу, які останніми роками зробили прорив у сфері інформаційних технологій.

Можемо з упевненістю зауважити, що оперативність і ефективність застосування положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) неможливі без застосування сучасних інформаційних технологій і автоматизованих баз даних.

Інформаційне забезпечення слідчих є актуальним з огляду на новації, що містяться в положеннях КПК України, які закріплюють сучасні інструменти для боротьби зі злочинністю, застосування яких має чітко відповідати вимогам чинного законодавства. Очевидно, що однією з важливих умов підвищення рівня протидії злочинності в процесі розслідування військових кримінальних правопорушень є широке використання сучасних досягнень науково-технічного прогресу, які останніми роками зробили прорив у сфері інформаційних технологій [6].

Одним з основних завдань функціонування системи інформаційного забезпечення діяльності стала інформатизація підрозділів, що здійснюють розслідування військових кримінальних правопорушень.

Сучасні комп'ютерні системи мають широко використовуватися в процесі викладання у вищих навчальних закладах, а також для підвищення кваліфікації слідчих. Із цією метою вже створено низку імітаційних навчальних систем, у яких моделюються як окремі слідчі дії (наприклад, огляд місця події), так і хід розслідування загалом (програми-тренажери «Убивство», «Слідчий», «Рекет», «Міраж»). Ефективне використання комп'ютерів у навчальному процесі пов'язане з тим, що їхня здатність сприймати, обробляти й передавати навчальну або керівну інформацію забезпечує засвоєння відповідного матеріалу й управління цим процесом за задалегідь розробленою програмою [7, с. 225].

Військові кримінальні правопорушення, які вчинені технічними засобами та з використанням найсучасніших новітніх технологій, завдають великих економічних збитків, адже суспільство стає все більш залежним від роботи автоматизованих систем у різноманітних сферах життя – від управління збройними силами, підприємствами, організаціями, відомствами, рухом літаків і поїздів до медичного обслуговування населення та національної безпеки. Іноді навіть незначний збій у функціонуванні таких систем може призвести до реальної загрози життю людей. Стрімке зростання глобальних комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, а також можливість підключення до них через звичайні телефонні лінії посилює можливості їх використання для кримінальної діяльності. Окремі вчені виділяють характерні риси вчинення військових кримінальних правопорушень, зокрема в галузі інформаційних технологій, які мають міжнародний характер злочину (виходить за межі однієї держави); труднощі у визначенні «місцезнаходження» військового правопорушення; широке використання злочинцями засобів шифрування інформації; слабкі зв'язки між ланками в системі доказів і неможливість спостерігати й фіксувати докази візуально [8, с. 211].

Ст. 195 КПК України передбачено, що застосування електронних засобів контролю полягає в закріпленні на

тілі підозрюваного, обвинуваченого пристрою, який дає змогу відслідковувати та фіксувати його місцезнаходження. Такий пристрій має бути захищений від самостійного знімання, пошкодження чи іншого втручання в його роботу з метою ухилення від контролю та сигналізувати про спроби особи здійснити такі дії.

Електронні засоби контролю можуть застосовуватися такими особами: 1) слідчим на підставі ухвали слідчого судді, суду про обрання стосовно підозрюваного, обвинуваченого запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі; 2) працівниками органів Національної поліції на підставі ухвали слідчого судді, суду, якою щодо підозрюваного, обвинуваченого обрано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту.

Не допускається застосування електронних засобів контролю, які суттєво порушують нормальний уклад життя особи, спричиняють значні незручності в їх носінні чи можуть становити небезпеку для життя та здоров'я особи, яка їх використовує. Слідчий, працівник органу Національної поліції перед застосуванням електронного засобу контролю зобов'язаний під розпис роз'яснити підозрюваному, обвинуваченому правила користування пристроєм, техніку безпеки поводження з ним і наслідки його зняття або неправомірного втручання в його роботу з метою ухилення від контролю.

Відмова від носіння засобу електронного контролю, умисне зняття, пошкодження чи інше втручання в його роботу з метою ухилення від контролю, намагання вчинити зазначені дії є невиконанням обов'язків, покладених судом на підозрюваного, обвинуваченого під час обрання запобіжного заходу, не пов'язаного з позбавленням волі або у вигляді домашнього арешту [9].

Для вирішення криміналістичних завдань нині накопичений чималий досвід застосування новітніх технологій у процесі розслідування військових кримінальних правопорушень, проведення окремих слідчих (розшукових) дій, призначення та проведення різних судових експертних досліджень. Окремі аспекти проблем розслідування військових кримінальних правопорушень висвітлювалися в наукових працях А. Бабича [10, с. 28–29], В. Давиденка [11; 12, с. 262–265], А. Воеводи [13, с. 265], І. Папуши [14, с. 431–435].

Сьогодні основними напрямками використання інформаційних технологій під час розслідування військових кримінальних правопорушень є користування базою законодавства України й іншими базами даних. У сучасних реаліях слідчим потрібні інформаційні технології для оптимізації управління процесами інформаційного забезпечення, здійснення автоматизованого пошуку відомостей щодо будь-яких об'єктів (осіб, предметів, подій), одержання формалізованих знань з усіх видів баз даних, що існують у світі, для статистичного й географічного аналізу подій, пошуку окремих об'єктів, осіб тощо.

Інформаційні технології надають можливість зіставлення й аналізу відомостей із різних джерел (повідомлень, допитів, адресної бази даних тощо), установлення хронологічної послідовності подій за часом і відповідності окремих фактів; дозволяють здійснювати складання планів і схем місяця події, моделювання злочину за допомогою комп'ютерної техніки [15, с. 196–197].

Із розвитком нових інформаційних технологій посилюється тенденція до використання персональної комп'ютерної техніки, розширилися сфери її застосування. Унаслідок цього виникли позитивні тенденції, серед яких загальне підвищення рівня комп'ютерної грамотності працівників правоохоронних органів, розширення переліку комп'ютерних інформаційних об'єктів; розширення «географії» використання сучасних засобів комп'ютерної техніки в усіх сферах діяльності, розвиток технологій електронного

оброблення інформації; створення комп'ютерної мережі обміну інформацією [16, с. 314].

Вимоги часу змушують розвиватися кожному галузь юридичних знань, зокрема криміналістику, яка має важливе значення в розслідуванні військових кримінальних правопорушень і яка має ефективно боротися з протидією тих, хто їх учинив. Розвиток комп'ютерних технологій, науки, накопичення теоретичних рекомендацій дають можливість для створення нових методів роботи, підвищення професіоналізму та збільшення корисної діяльності кожного працівника правоохоронних органів.

Висновки. Узагальнюючи сказане, можна зробити висновки, що впровадження та використання нових інформаційних технологій є головною умовою покращення роботи слідчих під час розслідування військових кримінальних правопорушень.

Список використаної літератури:

1. Інформаційна діяльність в правознавстві : [монографія]. – К. : Наука і життя, 2007. – 244 с.
2. Шепітько В. Изменчивость криминалистики в XXI веке и ее задачи в современных условиях / В. Шепітько // Криміналістика XXI століття : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (25–26 листоп. 2010 р.). – Х. : Право, 2012. – С. 57–58.
3. Інформаційні технології / Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
4. Значення інформаційно-комп'ютерного забезпечення криміналістичної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravodom.com/kriminalstika/2/16-znachennya-informacijno-kompyuternogo-zabezpechennya-kriminalistichno%D1%97-iyalnosti>.
5. Видатні особистості – історична довідка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.novopetrivske-osoba.edukit.mk.ua/vidatni_informatiki/.
6. Гаєвський А. Інформатика : [навч. посібник] / А. Гаєвський. – 2-ге вид., доповн. – К. : «Видавництво А.С.К.», 2007. – 512 с.
7. Шаповаленко Є. Роль і значення інформаційних технологій в оперативно-розшуковій діяльності / Є. Шаповаленко // *Visegrad Journal on Human Rights*. – № 4/1 2016. – С. 222–227.
8. Біленчук П. Основи криміналістики: інноваційні технології та основи організації розслідування злочинів : [навчальний посібник] / П. Біленчук, М. Задояний. – Черкаси : Східноєвропейський ун-т економіки і менеджменту, 2008. – 193 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

10. Бабич А. Особливості провадження дізнання та досудового слідства військових злочинів у Збройних Силах України / А. Бабич // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 р.). – Одеса : Фенікс, 2011. – Кн. 2. – 424 с.

11. Давиденко В. Розслідування насильницьких злочинів, учинених військовослужбовцями: проблеми тактики та методики : [монографія] / В. Давиденко. – К. : Атіка, 2010. – 272 с.

12. Давиденко В. Наукове забезпечення розслідування військових злочинів в Україні / В. Давиденко // Криміналістика XXI ст. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – 832 с.

13. Воевода А. Основні положення методики розслідування злочинів, пов'язаних із порушенням правил водіння або експлуатації військових машин / А. Воевода // Криміналістика XXI ст. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – 832 с.

14. Папуша І. Проблеми формування криміналістичної характеристики викрадення військового майна, що вчиняється службовими особами / І. Папуша // Криміналістика XXI ст. Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 25–26 листоп. 2010 р. – Х. : Право, 2010. – 832 с.

15. Шепітько В. Інформаційні технології в криміналістиці та слідчій діяльності / В. Шепітько, Г. Авдєєва // Питання боротьби зі злочинністю. – 2010. – № 19. – С. 194–202.

16. Рогатюк І. Використання інформаційних технологій у досудовому розслідуванні: сучасний стан і перспективи розвитку / І. Рогатюк // Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. – № 3, 2013. – С. 312–320.

ДОВІДКА ПРО АВТОРА

Сандул Віктор Олександрович – аспірант кафедри кримінального процесу та криміналістики Університету державної фіскальної служби України;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Sandul Viktor Oleksandrovych – Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure and Criminalistic of University of the State Fiscal Service of Ukraine;

sandul_victor@ukr.net